

ЛОВАНА Н. БАНДИЋ¹
ОШ „ЖАРКО ЗРЕЊАНИН“, КИКИНДА

СЛИКА ДРУГОГ У РОМАНУ *ОЧЕВИ И ОЦИ* СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА

САЖЕТАК. Предмет интересовања овог рада јесте имаголошко виђење романа *Очеви и оци* Слободана Селенића. Прича се заснива на укрштају двеју култура (балканске и англосаксонске), чије непремостиве разлике уносе драму у породичне односе. Као типични представници свога етноса, Елизабета и Стеван Медаковић стварају слике о себи и о Другима. Пошто нису спремни да превазиђу одређене стереотипе засноване на етносу и пошто је страх од губитка националног идентитета јачи и од љубави, они не успевају да се прилагоде и да у потпуности прихвате Другост. Михајло, најмлађи члан породице Медаковић, услед потребе да превазиђе различитост између себе и околине, постаје Други наспрам своје породице и свесно одлази у смрт, само да би доказао своју националну припадност.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: имагологија, културни неспоразум, стереотипи, национални идентитет, слика Другога.

¹ jovanabandic@gmail.com

Рад је писан у оквиру докторских студија 2013. године, под менторством проф. др Иване Живанчевић Секеруш.

Рад је примљен 29. октобра 2016, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. марта 2017.

Дијалог међу различитим културама увек је наилазио на својеврсне препреке које су код припадника тих култура будиле осећај поделе на ми и они. Ови Други јесу сви они који су на било који начин другачији од нас. На основу онога што су знали или само чули, стварали су слике о Другој, које су са собом, истовремено, повлачиле и настајање различитих стереотипа.² Међутим, дајући слику о Другој (хетеро-слику), ми често откривамо сопствену слику (ауто-слику) или слику народа коме припадамо. Најчешће себе величајући, а друге потцењујући,³ ми градиво сопствени идентитет. Иако знамо да је сусрет култура, као и њихов међусобни дијалог, неминован, свесни смо да је прихватање културолошких разлика мукотрпан посао.

Стереотипи најчешће настају из незнања, услед страха од непознатог. Данас је неминовно да се сусрећемо са људима који су другачији, чија је култура за нас непознаница. Они су за нас странци, а „странци су они непознати који се налазе у мојој близини, а ипак остају непознати“ (Vilefeld, 1998, стр. 125). Светозар Кољевић је истакао чињеницу да је реч *stranger* настала од речи *strange* (чудан), па прва асоцијација на реч странац јесте чудак (Кољевић, 2007, стр. 5). Такво поимање речи странац указује на немогућност да прихватимо различитост као нешто што је природно и имамо незадрживу потребу

„да све оно што је различито од нас подредимо и прилагодимо себи, долазимо у ситуацију да деградирамо то Друго и на тај начин нађемо алиби пред својим Ја за оно што чинимо и мислимо о Другом“ (Мацура, 2006, стр. 347).

Разлике је тешко превазићи, оне су увек присутне. Зато се трудимо да странце или игноришемо или према њима градиво непријатељски став. Све чинимо само да остану далеки и туђи.

Слободан Селенић је савремени српски писац који тематизује Другост у својим делима. Према тврдњама Мацуре (2006) мотив дошљака⁴ је најчешћи у његовим делима. У роману *Очеви и оци* он

² „Стереотипи су когнитивне формуле, уврежена уверења која служе асимилацији окружења и сналажењу у животу. То су историјски променљиве, али ипак прилично стабилне свакодневне категоризације, типизације окружења; међутим, пошто утичу на понашање, оне имају и повратно дејство на стварност, оне могу да утичу на стварност и да је стварају“ (Rot, 2000, стр. 260)

³ Детаљније о томе види: Кољевић, 2007, стр. 5–40.

⁴ Сања Мацура у свом раду *Мотив дошљака у романима Слободана Селенића* прави дистинкцију између дошљака у *џросџору* и дошљака у *времену*, смештајући

своје јунаке смешта на тле Другога и тако омогућава различитим културама да дођу у додир, уз немогућност међусобног разумевања. Сходно томе, предмет овог рада јесте да кроз призму имагологије⁵ прикаже главне ликове романа *Очеви и оци*, који покушавају да се прилагоде културолошким обрасцима оног Другог, не одричући се културног идентитета који су са собом донели у нову средину.

Роман је о Србину Стевану Медаковићу који након Првог светског рата одлази на постдипломске студије у Бристол, упознаје лепу Енглескињу Елизабету Блејк, у коју се заљубљује, доводи је у Београд и жени се њоме. У причу Селенић уводи и Стевановог оца Милутина, Србина из Славоније, који ће, услед „недовољне укоренености у свој етнос“ (Džadžić, 1987, стр. 272), пожелети да своју децу упозна са српском културом и обичајима. Зато ће у њихов живот довести Нанку, дадиљу, која ће их васпитати у духу српске традиције и народне епске песме. Михајло, као последњи изданак породице Медаковић, својим одрастањем уноси праву драму у Стеванов и Елизабетин живот. Он ће на крају романа, под теретом сопствене Другости, изгубити живот на Сремском фронту.

Средишња тема романа *Очеви и оци* јесте сусрет енглеске и српске културе. У роману се преплићу Стеванова и Елизабетина приповедања која истовремено представљају и две различите тачке гледишта свега онога што се око њих дешава.⁶ Лик Рашеле,⁷ са ко-

јунаке романа *Очеви и оци* у прву групу. Они су дошљаци из других народа и земаља који безуспешно покушавају да се прилагоде новој средини (Мацура, 2006, стр. 347–353).

- ⁵ Имагологија је наука чији су предмет проучавања национални и етнички стереотипи. „Она се бави проучавањем порекла, природе и утицаја националних стереотипа, клишетицираних представа (одређених регија или нација) о Другом“ (Живанчевић-Секеруш, 2009, стр. 7).
- ⁶ Захваљујући свом животном искуству, Слободан Селенић је дао занимљив приказ заједничког живота Србина и Енглескиње, који истовремено представљају своје нације из визуре одређених стереотипа. Као неко ко је у више наврата боравио у Енглеској, он је доживео близак сусрет са менталитетом и културом енглеског народа. То му није омогућило само да добро упозна културно и историјско наслеђе Енглеза, већ и да стекне могућност за боље разумевање Балкана, његове културе и историје, „разумевање које ће изићи из оквира како ускогрудог локал-патриотизма тако и површног, снобовског мондијализма“ (Кољевић, 2007, стр. 208).
- ⁷ Рашела је супруга Елизаветиног рођака Арчибалда Блејка којег је упознала у Солуну, у енглеској болници, где је радила као неговатељица током Првог светског рата. Она је пореклом Јеврејка, али је њена породица генерацијама живела у Београду.

јом је Елизабета била у преписци, јавља се као трећи глас (глас разума), који покушава да помири два културолошки непомирљива карактера. Као што је Балкан мост⁸ између Истока и Запада, тако је Рашела мост између две културе, англосаксонске и балканске. Навикнута на Другост, јер јој је цео живот припадала, Рашела је упозоравала Елизабету и Стевана да морају допустити оном другом да сачува свој идентитет. Морају бити толерантни, уколико желе да сачувају свој брак.

Стеван Медаковић, главни јунак романа, рођен је у српској грађанској породици. Оставши у раном детињству без мајке, одрастао је уз оца Милутина. Док приповеда о свом оцу, Стеван истиче да је његов отац Милутин, Србин из Славоније, старовременски човек. Живећи дуго окружен Другима, схватио је да српска традиција и култура нису више део његовог бића. Тежећи чистом српском идентитету са децом се преселили у Србију. Желео је „да му деца у правом српском духу буду одгојена“ (Selenić, 2009, стр. 43). Међутим, Србин из прека никако се није могао одупрети европским навикама које је са собом понео у Србију. Култура Другог била је укорењена у њему, самим тим што је „имао зазор према свему турском што се задржало у навикама и мислима Срба“ (Selenić, 2009, стр. 45). И сама Западна Европа гајила је такав став према народима који су живели на Балкану.

„Јер, све док су били под влашћу исламских владара, на превасходно хришћанске балканске народе гледало се као на поробљене Европљане. Тренутак када нове независне балканске државе треба да се придруже Европи, међутим, јесте и тренутак када се симболично истиче њихова разлика у односу на Европу и када се ствара нови – 'балкански' – Други“ (Goldsvorti, 2005, стр. 13).

Живећи дуго у Аустроугарској монархији, Милутин је са собом донео и ондашње навике којих се није могао ослободити. Свако јутро је пио белу кафу, шмркао дурмут, пушио лулу. Немогућност да се одупре навикама које је стекао на тлу Другог и потреба да све што ради буде у духу српства, рађале су у њему кривицу и посрамљеност. Да ли нам Селенић на тај начин указује да је Милутин био мање Србин од оних који су и даље себично чували све оне обичаје које им је Турска наметнула? Он је Милутиновом лику доделио осећај стида и гриже савести јер Србин треба да пије црну, не белу кафу, ракију, а не чај, да доручкује сир и бели

⁸ О Балкану, као мосту између Истока и Запада, говори Марија Тодорова у својој књизи *Имајнарни Балкан* (Todorova, 2006, стр. 69).

лук, а не фина пецива. Није Србин онај који је у понашању господствен и на речима уздржан, већ онај који, не бирајући време и место, нема длаке на језику. Да би то потврдио, Селенић уводи један нови лик, „једноставну, просту жену из хероичко-патријархалних области, Нанку...“ (Džadžić, 1987, стр. 311).

Нанка⁹ је са собом у кућу Медаковића донела дух традиције, дух старих „епских“ времена. Према Стевановим речима она је била национални узор, неко ко је могао деци да пружи традиционално васпитање, јер њен начин размишљања и начин живота свој корен су нашли у српској традицији. Нанкина основна филозофија била је жртвовати се за српство, слободу, ближње. Упркос свом образовању, она је одлучила да буде жртва патријархалног друштва и да цео свој живот посвети неговању породице и српства, унутар саме те породице. Као жена која је рано остала без мужа, она је поштовање могла стећи само на тај начин. Образовање и углед жене нису ишли руку под руку у патријархалној Србији. У времену мушке доминације, мушкарац је већ самим својим рођењем добијао на значају, а жене су стицале углед само ако су биле покорне истом. Школована жена, жена која је интелектуално надмоћнија од мушкараца, поред које се он осећа инфериорно, није била пожељна у српској патријархалној породици. Водити рачуна о деци и носити терет куће и породице на својим плећима, била је дужност жене. Оставши без мужа и без деце, Нанка је принуђена да очврсне, па је својим непоколебљивим ставом умногоме подсећала на мушкараца. Поштовала је Милутина, али би му непретенциозно наметала своје ставове. Била је чврста, непоколебљива, отворена, искрена, а ништа мање није очекивала од Стевана, свог „питомца“. Традиционалне ставове и схватања покушавала је да утка и у Стеваново биће. Сузе нису биле дозвољене, „то није српски и мушки“ (Selenić, 2009, стр. 47). Према таквом *моралном диву* Стеван је могао осећати једино страхопоштовање.

Нашавши се у Бристолу,¹⁰ Стеван није знао чему да се приклони, да ли мирису Милутинове беле кафе или мирису Нанкине клековаче. Нашао се разапет између српске традиције којом га је

⁹ Нанка долази из „царског Крушевца“ (Selenić, 2009, стр. 46). По занимању је била учитељица. Иако образована, она се држала старих обичаја, навика, говора. Смрт детета и мужа претварају њен живот у трагедију која ју је учинила још јачом и хладнијом.

¹⁰ Попут свог главног јунака, Слободан Селенић се 1961. године нашао на пост-дипломским студијама на Универзитету у Бристолу.

задојила Нанка и културе Другог која му је отворила врата једног новог света. Био је туђи у том новом свету. На њега, потомка балканских¹¹ примитивних народа, гледали су са знатижељом и ни подаштавањем. Стеван се поносио што је припадник малог народа који се вековима борио за слободу и патио у сиромаштву, иако су младе колеге с подсмехом гледале на његову појаву. Он није могао да схвати да је за њих живот само игра, да равнодушно гледају на оне појаве којих би се сваки Србин постидео. Иако је био свестан да хомосексуалност као појава постоји, она је за њега била оно Друго, оно што је страно, не само њему, већ и њему блиским људима. Зато је доживео прави културни шок када га је Роберт Рекам, кога је доживљавао као искреног пријатеља, покушао пољубити. Стеван је данима након овог немилог догађаја осећао стид. Била је понижавајућа и сама помисао да на њега неко гледа као на „секаперсу“. Нетрпељивост према хомосексуалности била је толика да је једне вечери у студентском клубу отворено осудио „педерастичку“ као појаву коју ће временом прихватити као „распрострањену енглеску настраност“ (Selenić, 2009, стр. 38). Према речима Илића (2010) хомосексуалност за овог младог Србина јесте, у ствари „симболичка замена за ’велику опасност’ која ’вредба’ Стевана и чини да он ’неопазице подвргава сумњи несумњиво’. Разуме се, та велика опасност управо је туђа култура“, којом је Стеван Медаковић свакодневно био окружен, а која је оробила његово срце када је упознао Елизабету Блејк.

Услед осећаја самосажаљења и усамљености, окружен утицајем Другости, са пивом у руци и погледом на лепу Енглескињу риђе косе, беле пути и зелених очију, млади Медаковић је све више потпадао под утицај западне културе. Другост је полако на тапала његову душу. Пошто је упознао Елизабету Блејк, он почиње да се бави сопственим и туђим предрасудама. Био је опчињен њеном лепотом, али истовремено уплашен и несигуран. Схвативши да је Елизабета Енглескиња, сетио се речи свога оца Милутина које му је упутио приликом поласка у Енглеску: „Не заборави никад да се враћаш овамо“ (Selenić, 2009, стр. 72). Не само што се плашио Нанкине и Милутинове реакције, већ се прибојавао и осуде старовременског дела Београда који Европу ни у чему није желео подржавати. Упркос својим страховима, он постаје критичар сопственог народа и признаје да Срби нису нити једини на

¹¹ „Балкан је топоним који лако прераста у увреду. Балканско полуострво је несумњиво део европског континента, а ипак придев ’балкански’ може да означи супротност европском“ (Goldsvorti, 2005, стр. 13).

свету, нити најбољи на свету, и да се као такви морају некако укрцати на „европски фијакер напретка и уљуђености“ (Selenić, 2009, стр. 70).

Оставши тако национално и културолошки подвојен, он одлучује да Енглескињу са собом у Београд поведе, јер doughnut је исто што и српски уштипак, само што има други назив. Тако и Елизабета може бити све оно што и српска жена (и мајка, и супруга), само што нема српско име. Стеван је у тим моментима покушао да дефинише Другост као нешто што је природно, не размишљајући о самој Елизабети и о њеним могућностим да се прилагоди Београду у коме још „оријентални јавашлук тера своје“ (Егерић, 1997, стр. 162). Чак је схватио, нашавши се једном приликом у кући свога пријатеља аристократског порекла, да се свога порекла није одрекао и да га се не стиди. Уколико прихвати културу Другог, не значи да се мора одрећи сопственог националног идентитета.

Упркос томе што је свако „болећив за свој народ: ’мане’ не види, а ’врлине’ преувеличава“ (Дворниковић, 2000, стр. 144), Стеван је открио након повратка у Србију да ни српски народ није лишен мањкавости. То сазнање у њему буди осећај да је његов национални идентитет пољуљан. Он у томе види своју издају. Сматрајући да је прихватање одговорности део националног идентитета, он се солидарише са сопственим народом и осећа да му све више припада, да му је национална припадност судбина,

„да су Срби моји очеви и оци којих се човек не одриче ни када су наказни и зли, а немоли онда када их види јадне и духовно потребите“ (Selenić, 2009, стр. 154).

Патриотизам поново постаје његов приоритет. Није подносио оне ђаке који су се враћали из европских градова са осећањем презира према сопственом народу. Патриотизам је за њега „живо осећање одговорности за све људе свога народа, а пристрасност је сама његова основа“ (Selenić, 2009, стр. 148). И зато није желео да о манама српског рода говори пред Елизабетом, није желео да их она види, јер „она није наша“ (Selenić, 2009, стр. 157), истичући тако њену Другост.

Дошавши у Београд, Елизабета се нашла у сличној ситуацији у којој је био Стеван пре годину дана. Схватила је да бити странац није ни изблиза лако, ни безболно. Не само да је узела супругово презиме, већ је и прихватила Стеваново посрбљавање свог имена, Елизабет у Елизабета, како би друштвени и културни процес

асимилације што пре био започет. Њено непознавање језика и обичаја довело је у исто оно стање у коме је био и Стеван у Бристолу. У њој се одомаћио осећај усамљености и отуђености. Зато је одлучила да олакша своју душу, пишући својој пријатељици Рејчел, како је звала Рашелу.¹² У тим писмима она преноси свој субјективни став о свему ономе што је видела и доживела у овој балканској земљи чија јој је култура била далека и туђа. И писала јој је на српском језику у нади да ће тако брже овладати језиком. Путем ових писама ми сазнајемо како странци виде српски менталитет, друштвено и политичко уређење Србије у периоду после Првог и све до краја Другог светског рата.¹³ Она не скрива своју зачуђеност људима и појавама са којима се сусреће. На основу првих утисака, она ће створити слику о Србима као о Другима.

Сусрет са Нанком, као са типичним представником српског етноса, отежаће Елизабети процес упознавања са новом културом. Њихов сукоб био је неминован, јер је Нанка својим ставовима пркосила културним нормама западне цивилизације. Нанкино сујевеље је Елизабети у трудноћи задавало главобољу. Она је од Елизабете очекивала да беспоговорно прихвати све оно што је српски народ вековима градио као колективни карактер.¹⁴ Ника-

¹² У роману је Рашелин глас битан са аспекта имагологије, јер она износи своја виђења Срба и Енглеза. Не припадајући ни једном од ова два етноса, она представља објективног посматрача који најреалније може сагледати њихов национални карактер. Она Енглезе представља као веома пристојан народ. Они не говоре о најинтимнијим деловима свога живота, не зато што су хладни, већ зато што то сматрају непристојним. Замерала им је што не прихватају странце. За њих је бити странац један од „неопростивих грехова“ (Selenić, 2009, стр. 90). Србе је волела зато што су племенити и широкогрудни, лако прихватају странце, али за узврат ти исти странци морају да прихвате све што је српско (језик, обичаје), једном речју, да постану Срби, јер српско је увек боље. Зато је истицала велику способност Јевреја да се прилагођавају. Она је на ту моћ јеврејског народа поносна. Помоћу ње генерацијама опстају ван граница своје државе. Ту особину не поседују ни Енглези, ни Срби, и зато је подстицала овај млади брачни пар да разумеју једно друго, да се не бране од Другости, али и да не забораве сопствени идентитет, једино ће тако бити срећни.

¹³ Према речима Марије Тодорове Балкан је за западну културу увек био оно Друго у односу на Европу. Негативна слика Балкана појавила се почетком XX века, „његов првобитни грех, јесу хици које је испалио Гаврило Принцип и који су дали знак за избијање Првог светског рата. То је оставило неиздржив траг на сваки суд о овом региону“ (Todorova, 2006, стр. 239).

¹⁴ Владимир Дворниковић у књизи *Каракшеролоџија Јуџословена* каже да је идеја о колективном карактеру људских заједница веома стара, нешто мало мла-

ко није могла прихватити Елизабетине навике које су подразумевале да не једе свеж хлеб, месо, љуту паприку, да не пије ракију. Елизабети је било тешко да схвати Нанкине поступке, али и језик пун пословица којим се служила. Њену грубост је доживљавала као чин мржње. Ипак, Елизабета је схватила да је Нанка благослов у односу на институцију посестримства. Српска фамилијарност, претерана блискост и отвореност међу људима за Елизабету су били прави кошмар. „Словенска доброта уме се јавити као несмотрена насртљивост“ (Егерић, 1997, стр. 166). На један комичан начин приказани су сусрети Елизабете и њене посестрима Гордане, у којима Гордана није презала од тога да у сваком тренутку каже и покаже тренутна осећања и расположења.

Након овог првог културолошког шока, већина Стеванових пријатеља пријатно ју је изненадила својом пристожношћу и непосредношћу. Била је одушевљена тиме што се у интелектуалним круговима уз чашицу вина прича о политици, у чему је видеде исконску жељу за променама, „што је предност у односу на типични енглески егоизам прикривен наводном незаинтересованошћу и маском ноблеса“ (Žunić, 2002, стр. 260). Међутим, као и увек, у сваком житу има кукоља. Међу тим дивним светом нашао се и антрополог из Лике Дане Шаренгаћа који ју је шокирао својим идејама о супериорности српског народа у односу на остали свет, нарочито Енглезе. Елизабета је тако схватила да је Србија земља пуна контрадикторности. Срби су народ који или верује у сопствену супериорност, или је убеђен да у земљи Србији ништа не ваља и да су сви Други бољи.

Сусрет са Београдом на Елизабету оставио је двојак утисак. С једне стране, била је пријатно изненађена дешавањима унутар круга београдских интелектуалаца, с друге стране, непријатно затечена оним што је видедела на београдским улицама, које су за њу део полуоријента.¹⁵ На све стране прљавштина и беда. По сла-

ђа од идеје о индивидуалном карактеру појединца. Он сматра „да заједничка средина, раса, језик, живот, историјска судбина, стварају и заједнички карактер, један основни тип више мање остварен у сваком појединцу такве хомогене скупине“ (Дворниковић, 2000, стр. 18).

¹⁵ Марија Тодорова истакла је да је почетком двадесетог века Запад Балкану давао етикету „оријентално“, а овај појам најчешће је означавао: „прљавштину, пасивност, непоузданост, мизогинију, склоност ка сплеткарењу, неискреност, опортунизам, лењост, сујеверје, летаргију, тромост, неефикасност, неспособну бирократију“ (Тодорова, 2006, стр. 241). Ове карактеристике биле су у супротности са свим оним карактеристикама које су сматране „европским“.

до осветљеним улицама вребали су лопови. Улице од калдрме биле су прекривене блатом. На све стране чују се псовке. Ударци дичева по коњским сапима одзвањали су улицом. Беспослена омладина пљује по улуци, а ратни војни инвалиди просе. Лења и корумпирана администрација била је најјачи ударац за њу. Општи утисак се свео на следећу реченицу: „Србин је, са неким изузетком, рђав грађанин“ (Selenić, 2009, стр. 114).

Неприлагодљивост, о којој је Рашела говорила, довела је до премећаја у комуникацији супружника. Елизабетин и Стеванов однос бивао је све хладнији, а културолошке разлике све уочљивије. Услед немогућности да се приближи Стевану и немогућности да се прилагоди средини, Елизабета се све више затвара у свој свет, док се Стеван све више прилагођава оним мањкавостима српског народа којих је и сам некад био свестан. Као неко ко долази из средине где су радне навике део културолошког обрасца, критиковала је Стеванову лењост, „неспособност да посао приведе крају“ (Selenić, 2009, стр. 211), коју је он приписивао српском карактеру,¹⁶ чиме јасно истиче своју националну припадност. На један врло ироничан начин подсмевала се Стевановом китњастом стилу говора и исказивању душевних стања која су за једну Енглескињу била чиста патетика и „сентиментално ђубре“ (Selenić, 2009, стр. 199).

У моменту када је схватила да се Мајкл удаљава од ње, Елизабета одлучује да научи српски говорити као Српкиња. Међутим, и кад језик научи, свест о њеној Другости неће изbledети код околине јер „кад је реч о културним асимиланцима, никад се не може бити сигуран. Ма колико да се променила спољашњост, понашање, ко може знати шта се крије испод тога?“ (Bilefeld, 1998, стр. 134). Припадност енглеској култури јесте њен идентитет и она ће временом прихватити да је дистанца између ње и Стевана непремостива. Немогућност да буде блиска са супругом, а да опет буде своја, надоместила је љубавном везом са Патриком Вокером. Са њим је могла да говори енглески. Он је био њен партнер у Другости, неко поред кога је могла да буде оно што јесте. Са њим је једино могла да прича о Србима. Он о српском народу

¹⁶ Када говори о карактеру просечног Југословена, при чему о Југословенима говори као о једном народу, Дворниковић истиче „богатство душе“ и његову виспиреност, али истовремено указује и на изостанак радне воље. Он каже: „Југословен јесте борац, али није радник, није организатор“ (Дворниковић, 2000, стр. 652).

није имао неко одређено мишљење, покушавао је да га разуме.¹⁷ Њихову Другост је доживљавао као последицу вековног ропства под Турцима, а то ропство их је спречавало да иду у корак са западним делом Европе, јер карактер једног народа неодвојив је од његове историје и социјалног живота. Елизабета је уживала у овим разговорима са Патриком и није осећала кривицу због своје прељубе јер је знала да ће се увек вратити Стевану и Михајлу.

Михајла је од самог рођења Елизабета подредила сопственом културном коду. Већ од малих ногу разликовао се од својих вршњака, не само изгледом,¹⁸ већ и понашањем.¹⁹ Елизабета је била поносна што Мајкл, како га је звала, није био размажено дериште. Он је био „право мало Енглешче“, што му српска средина није праштала. За њих је то била једна врста „покондирености“. Ни Нанка му није опростила црвену доју косе, као што ни енглеској снајки није опростила што „преко ноћи није постала Српкиња“ (Selenić, 2009, стр. 197).

Михајло је за свога оца од рођења био Други. На њега је одувек гледао као на „мало Енглешче“, јер је физичким изгледом подсећао на своју мајку. Елизабета је тиме била повређена и чинило јој се да гледа на сина „као на необичног дошљака [...], као на црвенодлаког сетера кога су нам дали на привремено чување, као на нешто мило и туђе“ (Selenić, 2009, стр. 210). Стеванова отуђеност од сина била је последица љубоморе, коју је Михајло својим рођењем пробудио у оцу. Он је Михајла видео „као претњу, као некога ко ће угрозити његов однос са Елизабетом“ (Ilić, 2010). Елизабета је била, с друге стране, целим својим бићем посвећена Михајлу. Дете је васпитала у складу са енглеским нормама, што Стевану

¹⁷ „Овде налазите непоштење и тачност, простоту и деликатност, похлепу и лепоту у једној истој особи. Готово свакодневно срећем политичаре који показују крајњи патриотизам и пљачкаштво, не у разна времена, већ истога дана; бруталност, која укључује мучење и проливање крви, изненада прекренуто у најнежније милосрђе. То сигурно значи да не само ви, већ нико ко је одрастао у енглеској средини, не може се правити да их разуме увек, и увек како ваља“ (Selenić, 2009, стр. 293).

¹⁸ „Као право мало Енглешче, тек педаљ од земље, увек уредно, на страну зачешљан, рије косе, беле Елизабетине комплексije, обучен по енглески: кратке вунене доколенице, сиве панталоне, блејзер као у одрасла човека, усправан у столици, руке мирно прекрштене у крилу...“ (Selenić, 2009, стр. 192).

¹⁹ „...са непоколебљивом пристojношћу одговара на питања гостију: 'Да, господине', 'Не, господине', 'Ја се надам, госпођо', 'Нећете ми замерити, ако', 'Бојим се да ћу вас разочарати, али...'“ (Selenić, 2009, стр. 192). Срби су били запрепаштени оваквим понашањем детета, његовом Другошћу.

није сметало, пошто је Михајло био једно пристojно и одговорно дете. Иако је Михајло био њен бег од Другости, јер је са њим могла говорити енглеским језиком, ова пожртвована мајка била је свесна важности и оног другог (српског) идентитета, који је Михајло носио у себи, па га је учила да је српски његов матерњи језик, јер је он Србин.

Када је пошао у школу, Михајло је све више осећао ту своју Другост. Попут свога оца и он ће доживети подсмех у средини која је за њега била страна. Једном приликом је изјавио мајци да мрзи што је риђокос. Свакодневно је трпео понижења и увреде од стране својих вршњака. Елизабета га је једном приликом пустила да се докаже међу Српчићима. Дозволила је да ризикује сопствени живот у реци и тако одбрани своје „српско јунаштво“, јер је схватила да „део међу њима црнима, негован међу њима сировима [...] мора се осечати као туџин“ (Selenić, 2009, стр. 221). „Чињеница да у себи носи српску и енглеску крв отвара дилему може ли се у живљењу самом подједнако снажно изнети терет и једне и друге културе“ (Вујисић, 2015, стр. 233). То што је говорио два језика (српски и енглески) и што је имао два имена (Михајло и Мајкл) у животу ће му донети само несрећу. Због тога ће до самог краја морати да бира страну, неће успети да изгради идентитет који би му омогућио да буде прихваћен у својој средини. Његову неприпадност ће потврдити и Стеван, који се и сам у животу са тиме борио, речима: „...сирото наше чедо не припада нигде и никоме на читавом свету“ (Selenić, 2009, стр. 349).

Иако се његов отац, приликом боравка у Енглеској, трудио да буде другачији, Михајло је уложио све своје снаге да се уклопи међу Србе, да искаже свој српски идентитет. У једном моменту је одлучио да по сваку цену буде као и сви остали Српчићи. Одбијао је да говори енглески, свира флауту, да иде на часове француског и јахања, да се облачи по енглеској моди, пребацио се у другу школу, стекао нова пријатеље, све из потребе да сакрије своје енглеско порекло, да буде оно што никако није могао бити. У моменту када је изашао из Елизабетиног окриља, Стеван је осетио да и он има могућност да му се сада приближи и доживи га као свог. Међутим, Стеван није схватао да ће отуђеност између њега и Елизабете, њихова некомуникација и неразумевање, довести Михајла до руба пропасти. У трагању за идентитетом,²⁰ Михајло

²⁰ „Доживљај идентитета је у нормалним приликама несвестан [...], а ако почнемо да се питамо ко смо, [...] то је поуздан знак конфузије или кризе идентитета“ (Erikson, 2008, стр. 9). Адолесценти су ти који се често питају ко су.

се окреће од својих родитеља и постаје Друго у односу на њих. Мајку види као једини извор својих патњи и тога што је неукоренен у сопствени етнос. У жељи да постане део колектива, али и у жељи да привуче очеву пажњу за којом је толико жудео, он у кућу почиње да доводи младе партизанске активисте које је Стеван видео као „Хуне и Визиготе“.²¹ Он тиме одбацује и своју класну припадност и труди се да буде Други унутар сопствене породице. Услед неразумевања Другог, млади активисти уништавају све што је вредно у њиховом малом „забрану“ и „зазиру од Михајла упркос његовом труду да своју белу кожу представи као тамнопуту, истоветну са њиховом“ (Selenić, 2009, стр. 283). Колико год желео да буде прихваћен од своје средине, да јој припада, он остаје Други ма где отишао, коме год се приклонио.

Нетрпељивост према мајци била је све већа. Зато Стеван, не знајући да се Михајло пријавио за одлазак на Сремски фронт, изговара реченицу на енглеском²² којом постаје вербални „синоубица“: „Волео бих да си мртав!“ (Selenić, 2009, стр. 323). Угледавши беспомоћан поглед свога сина, у Стевану почињу да навиру питања без одговора:

„Да ли је нит нашу породичну, кроз мутна турска и аустријска времена проденуто, рђа енглеска на једном месту разјела и прекинула? Да ли српска со и енглеска база помешани киселину отровну производе? [...] Или је дошло време синова без очева и мајки, време очева без настављача?“ (Selenić, 2009, стр. 329).

Они имају потребу да припадају колективу, да се са неким идентификују. Уколико су деца неприхваћена од стране неке групе, она бирају *негатаиван идентитет*. То је случај и са млађим Медаковићем. У жељи да буде прихваћен, он гура од себе своје родитеље (у њима види кривце за свој несрећни положај) и прихвата модел понашања који се коси са свим оним што представља његове родитеље, а самим тим и њега.

²¹ Стеван је младе партизанске активисте видео као варваре који су једним дрским упадом освојили њихов свет и мало по мало га урушавали. „Употребом термина 'варварин' у односу према Другом (хетеро-слика), ауто-слика добија позитивну конотацију, чиме се задобија ауторитет над именованим 'варварином'“ (Живанчевић Секеруш, 2009, стр. 24).

²² Стеван је често у књизи користио цитате изречене енглеским језиком. Он користи страни језик за нешто што му је страно, узнемирујуће, за нешто од чега жели да се ограда, за Другост. Дејвид А. Норис сматра да изрази на енглеском представљају другост у културном животу. Он представља туђи систем вредности, све што није српско. „На тај начин, његово осећање националног идентитета дефинисано је на текстуалном плану кроз негативну асоцијацију са енглеским језиком“ (Норис, 1993, стр. 93).

Он је желео да Михајло буде настављач његове лозе, да наследи оно најбоље што му је од предака²³ намењено, да буде бољи од њега. Али, нит која је постојала – прекинута је, јер је Михајло своје наслеђе добио од мајке Енглескиње. Михајло гине на Сремском фронту. Према речима Сање Мацура, присуство двеју култура и менталитета утицало је аутодеструктивно на младог Михајла. „Он је Други самом себи, дошљак гдје год да се појави, издвојен, другачији и нејасан сваком могућем окружењу, а то је управо оно што га одводи у смрт“ (Мацура, 2006, стр. 352).

Након Михајлове смрти „живели су мртви“, укопани у својој леденој гробници. Одсечени од света они покушавају да створе свој свет илузија тако што се окружују само оним стварима које их враћају у једно време које је давно ишчезло. Роман се завршава бајковитом сценом испијања чаја (бели столњак, енглески порцелан и сребрни чајник) и позив на чај исказан енглеским језиком: „Some more tea, Stevan?“ (Selenić, 2009, стр. 358). Сцена која као да је измештене из романа *Алиса у земљи чуда*, а не сцена из Селенићевог романа који је ту да нам укаже на различитости (Другости), које ни љубав не може да премости. Сви јунаци овога романа носиоци су одређених културолошких разлика (оних видљивих голим оком или оних скривених, које само они могу да спознају), које у великој мери кроје судбину сваком појединцу, али се не дају искоренити јер су ту да свакоме од њих пруже оно мало стеченог националног идентитета (Пантић, 2004, стр. 15).

Слободан Селенић је у роману *Очеви и оци*, приказујући сусрет балканске и англосаксонске културе, указао на погледе Других којима је Балкан дуго био изложен. Погледи прошарани стеретипима о балканској култури последица су дискурса колонијалних европских сила које су на јужно европско полуострво гледале као на Оријент. Ти стереотипи су јасно видљиви и у овој књизи кроз Елизабетина писма упућена пријатељици, а у којима је изразила анимозитет према свему што је за њу имало конотацију „оријенталног“, али и кроз сведочења младог Медаковића о свим оним погледима пуним подсмеха, који су га пратили на сваком кораку пошто се отиснуо у Енглеску. Породична драма, чији су актери припадници енглеске и српске културе, послужила је писцу да прикаже потешкоће које се јављају приликом сусрета заједница

²³ Када говори о традицији и наслеђу, Марија Тодорова казује да ови појмови подразумевају „преношење знања и идеја с генерације на генерацију.“ И да су повезани са „идејом поштовања и обавезе према прецима“ (Todorova, 2006, стр. 22).

чије разлике граде непремостиве културне препреке, али и да укаже на неопходност дијалога различитих култура.

- ЛИТЕРАТУРА Bilefeld, U. (1998). *Stranci: prijatelji ili neprijatelji*. Beograd: NOLIT.
- Вујисић, Д. (2015). Питања алтеритета у романима Слободана Селенића. *Philologia Mediana* 7 (7), 223–236.
- Goldsvorti, V. (2005). *Izmišljanje Ruritaniје: imperijalizam mašte*. Beograd: Geo-poetika.
- Дворниковић, В. (2000). *Карактерологија Југословена*. Београд: Просвета.
- Егерић, М. (1997). Психолошко и етичко у роману *Очеви и оци* Слободана Селенића. *Дела и гани IV*, 161–171.
- Erikson, E. H. (2008). *Identitet i životni ciklus*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Живанчевић-Секеруш, И. (2009). *Како (о)писа̀ти различитос̀т? Слика Друго́г у српској књижевнос̀ти*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Žunić, D. (2002). *Nacionalizam i književnost: srpska književnost 1985–1995*. Niš: Prosveta.
- Плић, Д. (2010). Od Pigmaliona do golema (2). *Peščanik*. Preuzeto sa <http://pescanik.net/od-pigmaliona-do-golema-2/>.
- Кољевић, С. (2007). Национални стереотипи као поглед на Друго и Другог. У: С. Гордић (ур.), *Вавилонски изазови* (стр. 5–40). Нови Сад: Матица српска.
- Мацура, С. (2006). Мотив дошљака у романима Слободана Селенића. У: М. Матицки (ур.), *Слика друго́г у балканским и средњоевројским књижевнос̀тима* (стр. 347–353). Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Норис, Д. А. (1993). Дискурс у савременом српском роману: употреба енглеског језика у Селенићевом роману *Очеви и оци*. *Научни сас̀танак славис̀та у Вукове дане бр. 21/2*, 95–101.
- Пантић, М. (2004). Слика Другог у романима Слободана Селенића. У: П. Палавестра (ур.), *Споменица Слободана Селенића: њоводом сегамгесѐтїо̀дишњице рођења* (стр. 15–20). Београд: САНУ.
- Rot, K. (2000). *Slike u glavama*. Beograd: Biblioteka xx vek.
- Selenić, S. (2009). *Očevi i oci*. Beograd: Laguna.
- Todorova, M. (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Džadžić, P. (1987). *Homo balcanicus, homo heroicus*. Beograd: BIGZ.

JOVANA N. BANDIĆ

PRIMARY SCHOOL "ŽARKO ZRENJANIN", KIKINDA

SUMMARY

IMAGE OF THE OTHER IN THE NOVEL
FATHERS AND FOREFATHERS BY SLOBODAN SELENIĆ

The subject of interest of this paper is the imagological view of the novel *Fathers and Forefathers* by Slobodan Selenić. The story is based on the crossing of the two cultures (the Balkan and the Anglo-Saxon), whose insurmountable differences bring drama into family relationships. As typical examples of their ethnos, Elizabeth and Stevan Medaković, create images of themselves and of the Others. As they are not ready to overcome certain stereotypes based on ethnos, and as the fear of losing the national identity is even stronger than love, they fail to adapt and to fully embrace the Otherness. Due to his need to overcome the differences between himself and the surroundings, Mihajlo, the youngest member of the Medaković family, becomes the Other as opposed to his family and consciously goes into death, just to prove his nationality, that he is *the same as they are*.

KEYWORDS: imagology, cultural misunderstanding, stereotypes, national identity, the image of the Other.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).